

6. Asher Jane. Easy Entertaining with Jane Asher. – London: Guild Publishing, 1987. – 128 p.
7. Davidson Alan. The Oxford Companion to Food. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 560 p.
8. Encyclopedia of Food and Culture. Volume 1: Acceptance to Food Politics/ Edited by Solomon H. Katz. – Thomson: Charles Scribner's Sons. – 2003. – 718 p.
9. Longman Dictionary of Contemporary English / Edited by Chris Fox, Elizabeth Manning, Michael Murphy. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Edited by A.S. Hornby, Sally Wehmeier, Michael Ashby. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1422 p.
11. Sinclair Charles. Dictionary of Food. International Food and Cooking. Terms from A to Z. – London: A & C Black, 2005. – 632 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Курушкіна – аспірантка кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: ономасіологія, лінгвокультурологія.

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКОВІ ДЕРИВАТИ В НАУКОВОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі зоологічної термінології)

Ольга МІЗІНА (Харків, Україна)

У статті виявлено місце і роль нульсуфіксальних прикметникових дериватів у творенні складних термінів зоологічної метамови.

The place and role of adjectival derivatives with zero suffix in the creation of compound terms in zoological metalanguage are established in the article.

Від початку 90-х років, після утворення незалежної Української держави, почався процес оздоровлення наукової термінології, визначення специфіки та шляхів збагачення фахових терміносистем. Сучасний розвиток наукового стилю української мови перебуває на стадії становлення. З одного боку сучасна термінологія використовує надбане раніше, уточнюються номінації певних понять, а з іншого – творяться нові терміни. Процес неологізації лексичного складу наукової терміносистеми, як і мови взагалі, здійснюється різними шляхами. Основними з них є засвоєння іншомовних запозичень, поява лексико-семантичних варіантів та утворення слів за допомогою різних способів деривації.

У сучасній лінгвістиці не існує однозначного тлумачення сутності «терміна» і «термінології». Серед науковців спостерігається неузгодженість щодо семантичних особливостей терміна. Так, одні вчені вважають, що термін називає поняття (Т. Даниленко, Д. Дудик, Т. Кияк, А. Крижанівська, Н. Непійвода), на думку інших, термін виражає поняття (Д. Ганич, В. Овчаренко, І. Олійник) або співвідноситься з поняттям (І. Квітко, С. Худолєєва). Ми поділяємо думку С. Гонцової, що «термін – це не особливий вид лексичної одиниці, а особлива функція, вид її вживання» [4: 9], та А. Суперанської, що «термінологічний словотвір в цілому повторює словотвір, властивий словам загальної лексики» [6: 105].

Спостереження за словотвірною номінацією у сфері зоологічної метамови останнього часу дають підставу вважати, що вона, як і вся термінологічна система, активно поповнюється за рахунок складених найменувань. Деякі дослідники вважають, що багатослівні терміни набагато зручніші однослівних, оскільки дозволяють із більшою наочністю показати взаємовідношення окремих понять. Г. Винокур відзначав, що одним із мовних засобів такої систематизації термінів є двоскладний термін, одна частина якого виступає спільною з іншими термінами, а друга відрізняє його від суміжних понять [3: 42]. Розділяючи погляди Г. Винокура, Д. Шмельов уважав словосполучення більш мотивованими, ніж нерозчленовані одиниці мови [8: 24]. Ця закономірність спостерігається і в термінотворенні, коли недостатньо повно виражене значення будь-якого однослівного поняття. У цьому разі до його репрезентації підключаються додаткові компоненти.

Складений термін – це семантично складне найменування, яке з'єднує в одне ціле два або більше повнозначних слова. Складений термін, як і будь-який інший лінгвістичний об'єкт, має свою схему будови або структуру, представлений дво-, три-, чотири-, п'ятикомпонентними сполуками. Досить часто у біологічній терміносистемі використовують

терміни-словосполучення, де ізольовано взяті компоненти можуть і не бути термінами, а в поєднанні вони номінують наукове поняття.

У лінгвістичній літературі існують різні точки зору на природу термінологічного словосполучення (ТСС): одні автори їх відносять до традиційних словосполучень, називаючи їх при цьому готовими одиницями мови (Л. Дубровіна), інші визначають ТСС як особливий вид ідіом, термінологічність яких зумовлена потребою в номінації наукових об'єктів (А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, В. Солнцев), висловлюється думка (В. Лейчик, Е. Нікуліна), що термінологічні фразеологізми хоча й нарізнооформлені, але є семантично та синтаксично неподільними словосполученнями, що сприяють конкретизації та увиразненню номінованого поняття. ТСС визначають також як фразеологізовані словосполучення, утворені шляхом семантичної конденсації, внаслідок чого декілька компонентів виражають одне поняття (В. Гак). О. Беляєва, яка розглядає ТСС в аспекті лінгводидактики, поділяє думку російських науковців Т. Горшкової, В. Солнцева, С. Тер-Мінасової, Т. Широкової, Т. Прьошкіної та В. Сергєвніної про те, що ТСС еліміновані з розряду вільних словосполучень, оскільки вони не породжуються в процесі мовлення, а лише регулярно відтворюються у фаховому мовленні як цілісні одиниці номінації, зумовлені компонентним складом, смисловими та формальними відношеннями, що дозволяє розглядати ТСС як ідіоматичні комплекси з різним ступенем ідіоматичності [2: 109].

Переважна більшість зоономів утворилася за моделлю атрибутивного ТСС. Саме такі терміносполучення, що мають у своєму складі складнонультсуфіксальні та нультсуфіксальні прикметникові деривати, і викликали наш науковий інтерес.

Інноваційні процеси у словниковому складі термінологічної системи української мови є постійним об'єктом аналізу в наукових працях українських дослідників. На сучасному етапі зоологічна термінологія української літературної мови відрізняється багатством та різноманітністю і ще повністю не вивчена. Вона становить серйозний науковий інтерес у лінгвістичному аспекті. Увагу східнослов'янських мовознавців привертала різноманітна лексика на позначення живої природи. Вони досліджували найменування рослин, птахів, риб, тварин, їх діалектні назви (А. Берлізов, Г. Богуцька, Л. Булаховский, А. Герд, Й. Дзєндзелівський, Н. Забинкова, Н. Зайченко, Г. Клепікова, Е. Рукіна, І. Сабодощ, О. Трубачов, А. Шамота, М. Шарашова, Л. Фроляк та інші). Протягом останніх десятиріч з'явилося чимало розвідок, спрямованих на фундаментальне дослідження саме зоономів (Р. Бачкур, Н. Дейниченко, О. Карабута, Н. Прутка, Н. Семко та ін.).

Проте, незважаючи на роботу, здійснену в цьому напрямі, питання формування та джерела поповнення нормативної біологічної номенклатури та структурно-словотвірні особливості назв наукових номінантів у сучасній українській мові залишаються до кінця не з'ясованими, зокрема не розглянуті словотвірні особливості прикметників-термінів з нульовими суфіксами як складником форманта, хоча їх словотвірні типи є досить продуктивними в науковому дискурсі, що підтверджується матеріалами термінологічних словників та довідників. Тому розгляд одноосновних та двоосновних дериватів, що увійшли до складу зв'язаних ТСС і що утворилися за допомогою нульових суфіксів, представляє значний науковий інтерес, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – виявити місце і роль нультсуфіксальних та складнонультсуфіксальних прикметникових дериватів у творенні складених термінів зоологічної метамови.

Зоологічна наукова лексика включає такі лексико-семантичні групи, як «савці», «птахи», «комахи», «риби», «плазуни (рептилії)», «земноводні (амфібії)» тощо.

Як зауважує український дериватолог Р. Бачкур, найменування рослин і тварин репрезентують значний шар субстантивної лексики – найменування живої природи, що оточує людину. Спільні лексико-граматичні й семантичні ознаки твірних зазначених груп (загальнокатегоріальне значення предметності, номінація живої природи та ін.) зумовлюють спільність їх словотворчих можливостей, а диференційні ознаки (протиставлення за ознакою «істота – неістота», структурні, стилістичні розбіжності тощо) визначають специфіку словотворчої поведінки [16: 2].

Матеріалом нашого дослідження стали назви тварин, птахів, комах, риб, плазунів, вилучених шляхом суцільної вибірки з праць, присвячених науковій систематизації номів,

даних енциклопедичних довідників, словників, підручників та ін., а також електронних ресурсів.

У результаті вибірки загальна кількість досліджених одиниць склала 1273 зоономенів, із них 708 назв комах (ентомономенів), 413 назв птахів (орнітономенів), 132 назви ссавців, 11 назв земноводних, 9 назв плазунів. Серед зафіксованих нами назв українських тварин кількість зоономенів з нульсуфіксальними, префіксально-нульсуфіксальними та складнонульсуфіксальними прикметниками становить 130 найменувань тваринного світу (10,2%). Бінарні утворення, що виникли за словотворчою моделлю «іменник + прикметник», де прикметник має формант з нульовим суфіксом, переважають у назвах птахів і становлять 16% (67 з 413 одиниць). Не зафіксовані ад'єктивні деривати з відповідним формантом у назвах плазунів (рептилій).

Для зоологічної номенклатури української мови характерно утворення номенів-таксонів шляхом субстантивації, тобто переходу прикметників у розряд іменників. Переходячи до складу іменників, прикметники втрачають своє значення та набувають предметності, що є семантичною основою іменників, зазнають конверсії, субстантивуються. Разом із семантикою предметності субстантивовані прикметники набувають і граматичних ознак іменника: за ними закріплюється плюративна форма, відбувається втрата категорії роду, вони виконують відповідні іменникові синтаксичні функції.

Складнонульсуфіксальні субстантивовані прикметники є базою для означення таксонів. До цієї номенклатури належать найменування типів, класів, рядів, родин, родів тварин, які утворені у процесі субстантивації, у тому числі прикметників із нульовим суфіксом (*вєслоногі, довговусі (або комарі), рукокрилі, порожнисторогі, собакоголові, чіпкохвості* тощо). Однак такі утворення не входять до сфери нашого дослідження, бо нульовий суфікс не виконує функцію форманта, а похідне не належить до класу прикметників.

У декількох прикметниках-десубстантивах, що є назвами таксонів у класифікації тварин, ми зафіксували нульовий суфікс з присвійним значенням. Відповідні ад'єктивні деривати утворені за допомогою суфікса та сучасної флексії *-ий*, яку ми вважаємо синкретичним морфом, що репрезентує граматичне значення флексії й семантику та граматичне значення нульового суфікса: *ведмежі, вовчі, собачі* тощо.

Коли відповідні прикметники входять до ТСС «прикметник + іменник», нульсуфіксальний ад'єктив легко вичленовується і може функціонувати то як прикметник у ТСС, то як іменник за умови дії закону економії мовних знаків, тобто субстантивації. Наприклад: *Фенологія рівнокрилих бабок (Odonata, Zygoptera) в умовах Закарпатської низовини* (назва статті В. Добей та С. Бондарчук) [5]. *На бруньках плодкових культур живляться різні види комах: твердокрилі, рівнокрилі, лускокрилі; основними з них є сірий бруньковий довгоносик...* [7].

У зоології існують двочленні та тричленні ад'єктивні сполучення до складу яких входить нульсуфіксальний і складнонульсуфіксальний прикметник. Ці ад'єктиви виникли за словотвірними моделями «іменник + прикметник», «іменник + іменник + прикметник», а також «іменник + прикметник + прикметник».

У ролі першої частини основи прикметникової складової терміна можуть виступати якісні прикметники:

1) кольороназви, що вказують на забарвлення всього тіла тварини чи птаха або окремих його частин (78 одиниць): білий – *бабка білолоба, білозубка білочерева, гагара білодзьоба, гуска білолоба, дрізд білобровий* тощо; червоний – *гагара червоношия, жуželиця червононога, золотомушка червоночуба; казарка червоновола, корольок червоноголовий* і т.п.; жовтий – *акантолїда жовтогорола, верблюдка жовтонога, вівсянка жовтоброва, вівчарик жовтобровий, дїдок жовтоногий* тощо; рябий – *крячок рябодзьобий, кропив'янка рябогруда*; блакитний – *кобилка блакитнокрила*; бронзовий – *зарєя бронзовотїла* (в основі лежить порівняння, колір, схожий на бронзу); бурий – *сивка бурокрила; бджола листорїз бурогрудий*; рудий – *соловейко рудохвостий*; світлий – *вівчарик світлочеревий*; сивий – *вівсянка сивоголова*; сірий – *пїрнікоза сіроцока*.

2) що мають прикметниковий суфікс **-уват-**, який вказує на неінтенсивне забарвлення, відтінок кольору частини тіла тварини (2 одиниці): *веснянка зеленкуватокрила*, *одноденка жовтуватокрила*;

3) які надають зоонімічним денотатам параметричних характеристик (25 одиниць): короткий/довгий – баклан *довгоносий*, бджола *еврцера довговуса*, боліварія *короткокрила*, нічниця *довговуха*, підкоршник *короткопалий* тощо; товстий/тонкий – вівчарик *товстодзьобий*, кроншнеп *тонкодзьобий*, мартин *тонкодзьобий*, пісочник *товстодзьобий* і т.п.; широкий/вузький – гедзь *вузьколобий*, златка *вузькотіла*, тріскачка *ширококрила*, *широкопалий рак*; великий/малий – буффало *великоротий*;

4) які номінують визначальну якість тварин: плоский (плаский), круглий, гострий (6 одиниць) – жаба *гостроморда*, плавунець *плоскодзьобий*, плавунець *круглодзьобий*, елія *гостроголова*, щитник *гостроплечий*, нічниця *гостровуха*;

5) що мають прикметниковий суфікс **-ист-** (*ірис плямистокрилий*, *нівелія кров'янистонадкрила*) та **-аст-** (*джміль пластинчастозубий*), які вносять до семантики прикметників додаткові значення.

Перший компонент нульсуфіксального композита у ТСС може також бути:

1) іменником, що вказує на подібність до іншого предмета (колючки, булави), де в основі лежить порівняння чи зіставлення (*іфігенела колючконога*, *літурга булавовуса*);

2) числівником, включаючи слово **багато-** (*горбатка однорога*, *дрепанозурус дволикий*, *дятел трипалий*, *корнумутілія чотиризмуга*, *стизоїд тризубий*, *хромадорина двоока*, *цератофій багаторогий* тощо).

Серед якісних прикметників-кольороназв, що виступають у ролі першої частини основи нульсуфіксальних композитів, які входять до складу ТСС та вказують на забарвлення всього тіла птаха або окремих його частин, домінують кольори: **білий** (24 рази), **чорний** (16 разів), **червоний** (15 разів), **жовтий** (14 разів). Назви кольорів **рябий**, **блакитний**, **бронзовий**, **бурий**, **рудий**, **світлий**, **сивий** та **сірий** вживаються обмежено. Таке використання назв кольорів у зоономенах зумовлене екстралінгвальними факторами – природною гамою кольорів тіла тварини чи птаха або окремих його частин.

У бінарних ТСС (назвах істот) з першою прикметниковою частиною, яка надає зоонімічним денотатам параметричних характеристик, переважають номени, що вказують на якість за довжиною (*коротка/довга*) (16 од.), набагато менша кількість денотатів з параметричними характеристиками «*товстий/тонкий*» (6 од.), «*широкий/вузький*» (4 од.), «*великий/малий*» (1 од.).

Друга частина нульсуфіксальних ад'єктивних композитів у ТСС завжди іменникова, причому мотивуючі іменники вживаються у прямому значенні і називають частину тіла істоти: воло – дрізд *чорноволий*, кропив'янка *червоновола* і т.п.; вуса – бджола *еврцера довговуса*, літурга *булавовуса* тощо; голову – акантоліда *жовтоголова*, вівсянка *сивоголова*, елія *гостроголова* і т.п.; горло – мишак *жовтогорлий*; груди – горобець *чорногрудий*, кропив'янка *рябогруда* тощо; гузку – кам'янка *білогуза*; дзьоб – вівчарик *товстодзьобий*, кроншнеп *тонкодзьобий*, крячок *рябодзьобий* і т. д.; зуби – джміль *пластинчастозубий*, *стизоїд тризубий*; крила – боліварія *короткокрила*, *веснянка зеленкуватокрила*, долерус *короткокрилий* тощо; морду – жаба *гостроморда*; ніс – баклан *довгоносий*, крохаль *довгоносий*; ноги – верблюдка *жовтонога*, іфігенела *колючконога* і т.д.; око – хромадорина *двоока*, *чернь білоока*; роги – *цератофій багаторогий*; рот – буффало *великоротий*; смуги на тілі тварини – *корнумутілія чотиризмуга*, *стенурелла двосмуга*; тіло – *зарєя бронзовотіла*, златка *вузькотіла*; хвіст – поморник *короткохвостий*, соловейко *рудохвостий* тощо; черево (живіт) – білозубка *білочерева*, вівчарик *жовточеревий* і т.д.; шия – мухоловка *білошия*, пірникоза *чорношия* тощо.

Проведене дослідження виявило, що значний відсоток терміназв-зоономенів складають двокомпонентні назви, які за словотвірною структурою являють собою двочленні лексично нерозкладні словосполучення.

Певна частина бінарних зоономенів (130 одиниць – 10,2 % від загальної кількості досліджених номенів) має у своєму складі нульсуфіксальні та складнонульсуфіксальні утворення. Бінарні утворення, де прикметник має формант із нульовим суфіксом,

переважають у назвах птахів, не зафіксовані ад'єктивні деривати з відповідним формантом у назвах плазунів (рептилій).

Серед прикметників-кольороназв, що виступають у ролі першої частини основи нульсуфіксальних композитів, які входять до складу ТСС та вказують на забарвлення тіла тварин або окремих його частин, найчастіше зустрічаються кольори: *білий, чорний, червоний, жовтий*; кольори *рябий, блакитний, бронзовий, бурий, рудий, світлий, сивий, сірий* досить обмежені.

Нульсуфіксальна та складнонульсуфіксальна деривація є одним із продуктивних словотворчих процесів, у результаті дії якого в українській мові виникають біологічні терміни.

Серед наукових назв тварин існує незначна кількість нульсуфіксальних ад'єктивних дериватів, що з'явилися на основі вторинної номінації та метафоричного перенесення.

Існує незначна кількість полікомпонентних, а саме тричленних складних термінів, у яких функціонують прикметники з формантом, що має у своєму складі нульовий суфікс.

У подальшому передбачено проаналізувати сферу функціонування й характер уживання нульсуфіксальних прикметникових дериватів у інших сферах наукового стилю сучасної української мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бачкур Р. О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
2. Беляєва О. М. Термінологічне словосполучення у аспекті лінгводидактики // Педагогічні науки. – 2008. – № 124. – С. 109-113.
3. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Тр. МИФЛИ. филол. факультет – 1939. – Т. 5. – С. 3-54.
4. Гонцова С. А. Словообразование в научно-технической терминологии : (Теорет. и метод. аспекты). – Алма-Ата : Рауан, 1990. – 92 с.
5. Добей В. Фенологія рівнокрилих бабок (Odonata, Zygoptera) в умовах Закарпатської низовини / В. Добей, С. Бондарчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Біологія. – Ужгород, 1998. – № 5. – С. 137.
6. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории. / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
7. Фокін А. Шкідники яблуні [Електронний ресурс] / Андрій Фокін // Agroexpert – 2008. – № 4 (9) – Режим доступу до журн.: <http://www.agroexpert.kiev.ua>
8. Шмелёв Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях (к постановке проблемы). / Д. Н. Шмелёв – М.: Наука, 1977. – 168 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Мізіна – аспірантка кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: словотвір української мови.

АНТРОПОЕТОНИМИ ЯК ТВОРЧИЙ ПРИЙОМ КЕНА ФОЛЛЕТТА (на матеріалі твору “The Pillars of the Earth”)

Олена МІНІНА (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто відмінності поетонімів від власних назв, зазначено особливості використання та функціонування антропоетонімів у творчості сучасного британського письменника Кена Фоллетта на матеріалі одного з найвідоміших творів “The Pillars of the Earth”.

The paper proceeds from the difference between proper names and poetonyms and analyzes the antropoetonyms usage and functioning in the modern world-known saga “The Pillars of the Earth” by Ken Follett.

Вивчення розділів ономастики в українській лінгвістиці відбувається дуже нерівномірно та фрагментарно. Широко досліджуються антропоніміка та топоніміка. Між тим у наш час багато уваги стали приділяти літературній або поетичній ономастиці, предмет дослідження якої складають власні назви, що використовуються в художньому тексті, а саме – поетоніми. З'являються нові роботи в області поетичної ономастики, у яких досліджується етимологія поетонімів, принципи їх створення, їх вплив на особливості стилю письменника, розглядаються функціональні характеристики поетонімів у художніх творах. Безумовно, для розуміння, осмислення та сприйняття художнього твору необхідна його комплексна